

УДК 343.137

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ

Куц Д.Ф.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті розкривається сутність кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, наводяться його риси та особливості. Звернуто увагу на процесуальний статус потерпілого у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Окреслено актуальні проблеми функціонування інституту приватного обвинувачення та запропоновано напрями їх вирішення.

Ключові слова: обвинувачення, кримінальне провадження, злочин, приватне обвинувачення, потерпілий, прокурор.

Постановка проблеми. Відповідно до норм чинної Конституції України людині гарантується право на судовий захист від протиправних посягань на честь і гідність, життя і здоров'я, особисту свободу та майно, а потерпілий має право на захист своїх прав та інтересів. Відповідно до ч. 2 ст. 55 КПК України, права і обов'язки потерпілого виникають із моменту подання заяви про вчинення щодо нього кримінального правопорушення або заяви про залучення його до провадження як потерпілого. Для кримінального судочинства велике значення мають суспільні інтереси, які можна поділити на приватні та публічні. Законні приватні інтереси повинні захищатися і забезпечуватися процесуальними гарантіями, а протиправні – попереджатися.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначена проблематика вже неодноразово була предметом дискусій, конференцій, круглих столів, та нерідко ставала тематикою наукових робіт, досліджень, наприклад, у працях М.В. Азарова, І.В. Глобюк, О.В. Єні, А.Ю. Козленко, С.І. Перепелиця, Д.О. Пилипенко, В.Г. Пожар, М.І. Смирнов, І.А. Тітко, В.П. Шибіко, О.Г. Яновська та ін.

Метою статті є висвітлення поняття приватного обвинувачення та особливостей законодавчого регулювання кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Завдання статті: дати загальну характеристику поняття приватного обвинувачення та окреслити шляхи вирішення найбільш актуальних проблем у сфері інституту кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Викладення основного матеріалу. Обговорення даної проблематики доцільно почати з визначення приватного обвинувачення – як однієї з форм обвинувачення у кримінальному процесі, що являє собою притягнення особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення, до кримінальної відповідальності за скаргою потерпілого.

Частина 4 статті 26 Кримінального процесуального кодексу України кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення розпочинається лише на підставі заяви потерпілого. Відмова потерпілого, а у випадках, передбачених Кодексом, його представника від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення [1].

Особливостям кримінального провадження у формі приватного обвинувачення присвячена окрема глава 36 КПК України.

Поняття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення розкривається у статті 477 КПК України.

О. Михайленко зазначає, що кримінальне обвинувачення виникло раніше від публічного, пройшло в різних країнах складний шлях зародження і розвитку та продовжує удосконалюватися, реформуватися на сучасному етапі державотворення та суспільного розвитку [2, с. 40]. Це стосується й України. Інститут приватного обвинувачення, що згадувався в Статуті кримінального судочинства 1864 р., отримав свій подальший розвиток у кримінально-процесуальному законодавстві союзних республік 1922–1927 рр. і Основ кримінального судочинства Союзу РСР, був збережений у КПК 1960 і 2012 рр. Вищезазначене свідчить про те, що інститут приватного обвинувачення має глибоке історичне коріння, власну історію та періодизацію розвитку. На території України на законодавчому рівні приватне обвинувачення було вперше закріплено у Руській правді, де були встановлені особливості здійснення приватного обвинувачення, зокрема, що справа розпочинається на підставі позову; позивач самостійно підтримує своє обвинувачення; сторони самостійно збирають і подають докази, які формально підтверджують пред'явлені суду вимоги [3, с. 185].

Якщо розглядати юридичну сутність кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, то вона полягає у тому, що кримінальне провадження ініціюється лише потерпілим, щодо якого вчинено цей злочин, його законним представником чи представником. Роль держави полягає в захисті потерпілого, а саме у тому, щоб здійснити досудове розслідування та, власне, правосуддя. Ст. 477 КПК України визначає відповідальність за злочин, яким потерпілому спричинена шкода. Саме тому пріоритетного значення набуває захист здоров'я, свобод, прав та інтересів потерпілого. В таких кримінальних провадженнях кримінально-правове та кримінально-процесуальне значення мають насамперед бажання потерпілого, його бачення ситуації та відношення до особи, яка вчинила правопорушення. Інакше кажучи, ключове значення у вирішенні питання про закриття провадження у справах приватного обвинувачення має думка потерпілого.

Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення охоплює незначну частку в загальному обсязі кримінальних проваджень у зв'язку з його обмеженням обов'язковими

ознаками правопорушень, щодо яких може здійснюватися провадження у формі приватного обвинувачення:

1) склад злочину має бути визначений у п. 1 ст. 477 КПК України;

2) склад злочину має бути визначений у п. 2 ст. 477 КПК України за умови, що вони вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого;

3) склад злочину має бути визначений у п. 3 ст. 477 КПК України за умови, що вони вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого, іншим близьким родичем чи членом сім'ї потерпілого, або якщо вони вчинені особою, яка щодо потерпілого була найманим працівником і завдала шкоди винятково власності потерпілого [4, с. 325].

В.В. Воронін вказує, що приватне обвинувачення як вид процесуальної діяльності приватної особи складається із офіційного звернення цієї особи до органів держави із вимогою про притягнення винуватої особи до кримінальної відповідальності; залежності такого звернення тільки від волі потерпілої особи; надання доказів вчинення відносно потерпілої особи кримінального правопорушення, які викривають в цьому діянні винну особу; підтримання обвинувачення в суді [5, с. 84].

У літературі обґрунтовано зверталася увага на те, що законодавче регулювання зазначеного інституту повинно охоплювати два напрями: здійснення досудового розслідування та судового розгляду щодо окремо визначеного переліку кримінальних правопорушень, віднесених до категорії "приватного обвинувачення"; здійснення судового розгляду кримінальних проваджень, які набули статусу приватного обвинувачення вже у суді в силу попередньої відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення за умови згоди потерпілого в подальшому підтримувати обвинувачення самостійно [6, с. 135].

Досудове розслідування кримінального провадження у формі приватного обвинувачення здійснюється лише щодо кримінальних правопорушень, перелічених у пункті 1 ч. 1 ст. 477 КПК України, а також щодо вказаних у пунктах 2-3 ч. 1 цієї статті за наявності відповідного взаємозв'язку між особою потерпілого, особою правопорушника та вчиненим правопорушенням. Як випливає із наведеної норми, кримінальні правопорушення, провадження у яких може здійснюватися у формі приватного обвинувачення, фактично розподілені у три групи, щодо кожної з яких законодавцем визначені відповідні умови застосування такої форми (із певними винятками).

Як вважає С.І. Перепелиця, законодавець передбачив, що у випадку вчинення вказаних у статті 477 КПК України злочинів, потерпілий сам здатен оцінити розмір та можливість виправлення завданої йому шкоди, що і втілюється в наданні йому диспозитивного за своїм характером права подати слідчому або прокурору відповідну заяву, без якої провадження не буде розпочато [7, с. 175].

На сьогоднішній день потерпілому надано лише право розпочати кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення шляхом подачі заяви про вчинення кримінального правопорушення, що вбачається зі статті 478 КПК України, хоча, я вважаю, питання порушення кримінального провадження вже і не є актуальним. Інших

додаткових можливостей щодо здійснення обвинувачення потерпілому не надано. Норвезький кримінолог ще у 1977 році у своїй статті у «Британському журналі кримінології» виклав досить цікаві ідеї з цього приводу. Автор зазначає, що у сучасному суспільстві потерпілий передав державі всі свої повноваження як однієї із сторін конфлікту, викликаного злочином, але сам був повністю усунутий зі сцени. І тому, тепер головним завданням є повернення йому тієї ролі, яка йому належала у попередній історичній епохи – повноваження учасника спору, думка якого не може бути проігнорована і повинна впливати на подальший процесуальний розвиток справи [8].

На думку окремих вчених захист права на повагу до приватного життя потребує перегляду концепції об'єктивного підходу до визначення іншого володіння особи, на більш належну концепцію суб'єктивного визначення меж приватного життя особи, яка відповідає вимогам Конвенції про захист прав людини і основних свобод та практики Європейського Суду з прав людини [9, с. 15].

Отже, заява потерпілого про вчинення кримінального правопорушення, як правило, є єдиним законним приводом для початку кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Якщо потерпілим є неповнолітня особа або особа, яка визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, або яка через хворобу, фізичні або психічні вади чи з інших поважних причин не може сама подати заяву, її може подати його законний представник. Багато науковців підтримують дану точку зору, але, на мою думку, необхідно доповнити положення щодо права на звернення окремих осіб, адже, якщо неправомірні дії щодо таких осіб вчиняються, скажем, наприклад, з боку законного представника, то яким чином недієздатна особа може себе захистити?

Відповідно до ч. 1 ст. 92 КПК України, обов'язок доказування обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України), крім обов'язку доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на слідчого, прокурора та, в установлених КПК випадках, – на потерпілого. Цим положенням усунуто питання щодо покладення тільки на приватну особу повноти усіх обов'язків обвинувачувача, яка відповідно до закону, не мала повноважень із збирання доказів у зв'язку із відсутністю професійних та інших можливостей.

Недосконалість законодавства і не завжди правильна практика його застосування сприяли значному обмеженню прав громадянина щодо захисту його законних прав, порушених вчиненням злочинних дій у справах приватного обвинувачення. Проведення досудового розслідування в кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення сприятиме швидкому, повному та неупередженому розслідуванню і судовому розгляду цієї категорії справ сприятиме можливості у кожному окремому випадку встановити особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, щоб притягнути її до відповідальності, а особа, стосовно якої було вчинено кримінальне правопорушення, зможе повною мірою захистити свої порушені права [10, с. 156].

У предмет доказування у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення входять обставини, визначені в ст. 91 КПК України, та обставини, що свідчать про наявність правових умов, за яких може бути укладена угода про примирення (глава 35 КПК). Якщо під час провадження досудового слідства буде встановлено, що вчинено злочин, передбачений ст. 477 КПК України, а потерпілий не подав заяву про вчинення кримінального правопорушення щодо нього, то справа закривається, при цьому потерпілому роз'яснюється його право звернутися з заявою про вчинений злочин. Коли ж кримінальне провадження щодо злочинів, перелічених у ст. 477 КПК України, здійснювалось після самостійного виявлення слідчим, прокурором із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, але в матеріалах розслідування міститься заява особи про залучення її до провадження як потерпілого, то кримінальне провадження продовжується.

Висновки. Отже, враховуючи вищенаведене, можна зробити висновок про те, що приватне обвинувачення – це різновид кримінально-процесуальної діяльності, який реалізується в рамках спеціальної правової процедури, а саме – за повідомленням (заявою) потерпілого, що дозволяє йому висловити власне бажання стосовно необ-

хідності притягнення до кримінальної відповідальності правопорушників. Якщо порівнювати з минулим Кримінальним процесуальним кодексом 1960 року, то інститут приватного обвинувачення зазнав значних змін, зокрема, це стосується розширенням переліку складів кримінальних правопорушень, провадження у яких здійснюється у формі приватного обвинувачення; у разі ініціації потерпілим кримінального провадження даної форми – подальше застосування загального порядку кримінального провадження; встановлення нових умов застосування форми приватного обвинувачення, наприклад, взаємозв'язок потерпілого, правопорушника та вчиненого протиправного діяння; закриття провадження у разі відмови потерпілого від обвинувачення. Знову ж таки, порівняно з нормами КПК 1960 року, чинний КПК не передбачає процедури передачі матеріалів кримінального провадження до суду без проведення досудового розслідування. Тобто, при цьому, повноцінним суб'єктом доказування залишається слідчий, що, на мою думку, суперечить суті приватного обвинувачення.

Не зважаючи на досить вагомий внесок вченими в дану тематику, подальше наукове дослідження та опрацювання питань щодо інституту приватного обвинувачення, я вважаю, є не просто доцільним, але необхідним і досить перспективним.

Список літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс від 13.04.2012 р. / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88.
2. Михайленко О. Публічне та приватне обвинувачення. Історія зародження, співвідношення та розвиток // Прокуратура, людина, держава. – № 3(33). – Березень 2004. – С. 36-40.
3. Малярчук Н.В. Формування та розвиток інституту приватного обвинувачення / Н.В. Малярчук // Кримінальний процес. – 2009. – № 11. – С. 184-187.
4. Ряшко Е.В., Шабанов М.А. Некоторые проблемные вопросы и особенности уголовного производства в форме частного обвинения // Научный вестник. – 2015. – № 2. – С. 322-330.
5. Воронин В. Становление, особенности и проблемы российского судопроизводства по делам частного обвинения : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс ; криминалистика ; теория оперативно-розыскной деятельности» / В. Воронин. – Оренбург, 2001. – 175 с.
6. Сні О.В. Деякі аспекти кримінального провадження у формі приватного обвинувачення / О.В. Сні // Форум права. – 2013. – № 2. – С. 134-139.
7. Перепелиця С.І. До питання збільшення кількості складів злочинів, провадження у яких здійснюється у формі приватного обвинувачення, за проектом нового Кримінального процесуального кодексу України / С.І. Перепелиця // Право і безпека. – 2012. – № 1. – С. 172-176.
8. Christie N. Conflicts as property // The British journal of criminology. – 1977. – Vol. 17. – P. 3 [Електронний ресурс]. URL: <https://criminologiacabana.files.wordpress.com/2015/10/nils-christie-conflicts-as-property.pdf>.
9. Публічність та диспозитивність у кримінальному судочинстві. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. – Харків, 2005. – 21 с.
10. Сорока С.О. Окремі аспекти кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. 2014. С. 154-158 [Електронний ресурс]. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/26754/1/028-154-158.pdf>.

Куц Д.Ф.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

ПОНЯТИЕ И ОСОБЕННОСТИ УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА В ФОРМЕ ЧАСТНОГО ОБВИНЕНИЯ

Аннотация

В статье раскрывается сущность уголовного производства в форме частного обвинения, приводятся его черты и особенности. Обращено внимание на процессуальный статус потерпевшего в уголовном производстве в форме частного обвинения. Определены актуальные проблемы функционирования института частного обвинения и предложены направления их решения.

Ключевые слова: обвинение, уголовное производство, преступление, частное обвинение, потерпевший, прокурор.

Kuts D.F.

Yaroslav Mudryi National Law University

CONCEPT AND CERTAIN ASPECTS OF CRIMINAL PROCEDURE IN A FORM OF PRIVATE ACCUSATION

Summary

The article reveals the essence of criminal proceedings in the form of a private prosecution, gives its features and characteristics. Attention is drawn to the law of private prosecution. The prosecution of the institution of private prosecution has been identified.

Keywords: prosecution, criminal proceedings, crime, private prosecution, victim, prosecutor.